

ChatGPT: қазақ әдебиеті мұғаліміне көмекші ме, әлде әдістемелік кедергі ме?

ЖАРИЯЛАНДЫ
14.04.2026

СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/188098/>

ӘОЖ 821.512.122:37.016:004.8

Дәулетберді Жадыра

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зеріттеу университеті
қазақ тілі мен әдебиет мұғалімдерін даярлау

Ғылыми жетекші: **Рустемова Жанар Айдарбекқызы**

Аңдатпа. Бұл мақалада ChatGPT жүйесінің қазақ әдебиеті мұғалімінің кәсіби қызметіндегі орны ИМРАД құрылымы негізінде қарастырылады. Зерттеудің негізгі назарында мәтін талдауын жеңілдету, сабақ жоспарын әзірлеу, тапсырмаларды саралау, кері байланыс беру, оқушының шығармашылық жазылымын қолдау және сонымен қатар академиялық адалдық, үстірт жауап, дайын ойға тәуелділік сияқты тәуекелдер мәселесі тұр. Мақалада 2024–2025 жылдары жарық көрген шетелдік және қазақстандық ғылыми еңбектер талданып, ChatGPT-тің мұғалім еңбегін алмастыратын құрал емес, уақытты үнемдейтін, бастапқы нобай ұсынатын және әдістемелік жұмысты жеделдететін цифрлық серіктес екені дәлелденеді. Сонымен бірге қазақ әдебиетін оқытуда ұлттық мазмұн, көркем мәтіннің астары, авторлық стиль мен тарихи контекст секілді күрделі қабаттарды түсіндіруде мұғалімнің жетекші рөлі сақталуы тиіс екені негізделеді.

Кілт сөздер: ChatGPT, қазақ әдебиеті, мұғалім, жасанды интеллект, цифрлық педагогика, әдеби талдау, академиялық адалдық, сабақ жоспары.

Аннотация. В статье в структуре ИМРАД рассматривается место системы ChatGPT в профессиональной деятельности учителя казахской литературы. Основное внимание уделено возможностям анализа текста, разработки планов урока, дифференциации заданий, предоставления обратной связи, поддержки творческого письма учащихся, а также рискам академической недобросовестности, поверхностных ответов и зависимости от готовых формулировок. На основе научных трудов 2024–2025 годов

показано, что ChatGPT не заменяет труд учителя, а выступает цифровым помощником, позволяющим экономить время, создавать первичные заготовки и ускорять методическую работу. Одновременно обосновано, что при преподавании казахской литературы именно учитель должен сохранять ведущую роль в раскрытии национального содержания, подтекста художественного текста, авторского стиля и историко-культурного контекста.

Ключевые слова: ChatGPT, казахская литература, учитель, искусственный интеллект, цифровая педагогика, литературный анализ, академическая честность, план урока.

Abstract. This article examines the role of ChatGPT in the professional activity of a Kazakh literature teacher through the IMRAD structure. The study focuses on its potential for text analysis, lesson planning, task differentiation, feedback support, and assistance in students' creative writing, while also addressing the risks of academic dishonesty, superficial responses, and dependence on ready-made ideas. Drawing on recent international and Kazakhstan-based studies published in 2024–2025, the paper argues that ChatGPT should not be viewed as a replacement for the teacher, but rather as a digital assistant that saves time, generates initial drafts, and accelerates methodological work. At the same time, the article demonstrates that in teaching Kazakh literature, the teacher's central role remains essential in interpreting national meaning, artistic subtext, authorial style, and historical-cultural context.

Keywords: ChatGPT, Kazakh literature, teacher, artificial intelligence, digital pedagogy, literary analysis, academic integrity, lesson planning.

КІРІСПЕ

Қазақ әдебиетін оқыту үдерісі жай ғана мәтінді мазмұндаумен немесе кейіпкерлер жүйесін түсіндірумен шектелмейді. Бұл пәнде ұлттық дүниетаным, тарихи жады, көркем ойлау, астарлы мағына, тілдік өрнек және авторлық позиция қатар оқытылады. Сондықтан қазақ әдебиеті мұғалімінің міндеті тек ақпарат жеткізу емес, оқушыны мәтінмен ойлы сұхбатқа түсіру, көркем туындыны өмірлік және мәдени кеңістікпен байланыстыру, дайын жауап емес, дербес түсінік қалыптастыру болып табылады. Осындай күрделі әдістемелік кеңістікте ChatGPT секілді генеративті жасанды интеллект құралдарының пайда болуы жаңа сұрақ туғызды: бұл жүйе мұғалімнің жұмысын жеңілдететін көмекші ме, әлде әдеби ойлауды қарабайырландыратын кедергі ме?

Зерттеудің мақсаты – ChatGPT жүйесінің қазақ әдебиеті мұғалімінің кәсіби қызметіне ықпалын талдап, оның әдістемелік артықшылықтары мен шектеулерін анықтау. Зерттеу міндеттері ретінде ChatGPT-тің сабақ жоспарын құру, тапсырма дайындау, мәтін талдауға көмек беру, саралап оқытуды қолдау, кері байланысты жеделдету мүмкіндіктерін саралау; сонымен қатар академиялық адалдық, әдеби интерпретацияның

үстірттенуі, оқушының дайын мәтінге тәуелділігі сияқты қауіптерін айқындау көзделді. Зерттеу нысаны – қазақ әдебиетін оқыту үдерісі. Зерттеу пәні – қазақ әдебиеті мұғалімінің жұмысында ChatGPT-ті қолданудың педагогикалық ерекшеліктері. Зерттеудің өзектілігі генеративті жасанды интеллект құралдарының мектеп тәжірибесіне жедел енуімен және соған сәйкес әдістемелік ұстанымдарды қайта қарау қажеттілігімен түсіндіріледі. Теориялық маңызы – ChatGPT-тің әдеби білім берудегі орнына кешенді баға беруде. Практикалық маңызы – мұғалімге бұл құралды шектен тыс идеалдандырмай, бірақ негізсіз жоққа шығармай, нақты педагогикалық міндетке сай пайдаланудың бағдарын ұсынуында.

Зерттеу әдістері

Мақалада салыстырмалы талдау, мазмұндық шолу, интерпретациялық жинақтау әдістері қолданылды. Зерттеу материалы ретінде 2024–2025 жылдары жарияланған алты ғылыми еңбек іріктелді. Олардың ішінде ChatGPT-тің оқыту мен оқу үдерісіндегі жалпы мүмкіндіктерін қарастырған жүйелі шолулар, мұғалімдердің қабылдауын зерттеген шетелдік мақалалар, сондай-ақ Қазақстан контекстінде ChatGPT-ті білім беру жүйесінде қолдану, сабақ жоспарлауда генеративті жасанды интеллектіні пайдалану және оқу үдерісіндегі ролін талдаған еңбектер бар. Талдау барысында мынадай өлшемдер басшылыққа алынды: мұғалімнің уақытын үнемдеуі, сабақ жоспарын әзірлеуге көмегі, әдеби тапсырмаларды саралау мүмкіндігі, кері байланыс сапасына әсері, оқушының дербес ойлауына ықпалы және әдістемелік тәуекелдері.

Нәтижелер

Духа Әли, Ясин Фатеми, Элаһе Боскабади және әріптестерінің «ChatGPT in Teaching and Learning: A Systematic Review» еңбегінде 112 зерттеуге жасалған талдау ChatGPT-тің білім беруде оқуға қолжетімділікті, қатысуды және жедел қолдауды күшейте алатынын, бірақ мазмұн сапасы, қате не бұрмаланған жауап, плагиат және шынайылық мәселелерін де қатар туындататынын көрсетеді. Авторлар бұл жүйенің бір мезетте мүмкіндік те, қауіп те екенін атап көрсетіп, оны мақсатты стратегиямен енгізу қажет деген тұжырым жасайды [1, 6]. Қазақ әдебиеті пәні үшін бұл қорытынды өте маңызды, өйткені мұнда дайын анықтама емес, мәтіннің терең интерпретациясы шешуші рөл атқарады. Демек, ChatGPT мұғалімге сабаққа кіріспе сұрақтар, салыстырмалы тапсырмалар, шығармашылық бағыттар ұсынуда көмекші бола алады, бірақ көркем шығармадағы ұлттық астарды өздігінен толық ашып бере алмайды.

Аридж Эльсаяридің «An Investigation of Teachers' Perceptions of Using ChatGPT as a Supporting Tool for Teaching and Learning in the Digital Era» атты зерттеуінде мұғалімдер ChatGPT-тің сабақ жоспарлау мен оқытуда пайдалы екенін мойындағанымен, ақпарат дәлдігі, бейтарап еместік және адамаралық өзара әрекеттің әлсіреуі сияқты мәселелерді қауіп ретінде бағалағаны көрсетіледі [2, 93]. Бұл тұжырым қазақ әдебиеті мұғалімінің

жұмысымен тікелей қабысады. Әдебиет сабағында мұғалім кейіпкер мінезін, авторлық ирониясын, заман шындығын және ұлттық-мәдени реңкті оқушының қабылдау деңгейіне сай түсіндіреді. ChatGPT осы жұмыстың техникалық бөлігін жеңілдетіп, мысалы, Б.Майлиннің әңгімесіне арналған сұрақтар нобайын, Абай лирикасына байланысты тақырыптық кесте немесе эссе жоспарларын бере алады. Бірақ мәтіндегі үн, реңк, ишара, трагедиялық астар сияқты нәзік қабаттарды мұғалімсіз дұрыс бағыттау қиын.

Қ. Қабылғазина, Р. Жақсылықбаева және Б. Иманғалиевтің «ChatGPT жасанды интеллект қосымшасын білім беру жүйесінде пайдаланудың мүмкіндіктері» мақаласында бұл құралдың білім беру жүйесінде маңызын, мазмұнын және қызметін айқындау қажеттігі көтеріліп, ChatGPT табиғи тілді өңдеуге негізделген оқу серіктесі ретінде сипатталады [3, 74]. Еңбектегі маңызды ойлардың бірі – жаңа технологияны жай техникалық жаңалық ретінде емес, педагогикалық тәжірибемен байланыстыра бағалау керектігі. Қазақ әдебиеті мұғалімі үшін мұның нақты көрінісі бар. Мәселен, ChatGPT арқылы «Қобыланды батыр» жыры бойынша деңгейлік сұрақтар, «Көксерек» шығармасына арналған кейіпкер күнделігі формасындағы тапсырма, немесе «Менің атым Қожа» бойынша пікірталас сұрақтарын жедел дайындауға болады. Бірақ бұл бастапқы нобай ғана; оны қазақы дүниетанымға, сынып жасына және оқу мақсатына сай өңдейтін негізгі тұлға – мұғалім.

Айгерім Нұрғалиеваның «The Process of Lesson Planning Using Generative Artificial Intelligence: A Study Based on the TRACK Model and UNESCO's Competency Framework» зерттеуінде генеративті жасанды интеллект мұғалімнің интеллектуалдық және шығармашылық мүмкіндігін күшейтетін құрал ретінде қарастырылып, «шешуші рөл барлық педагогикалық шешімдерде мұғалімде қалуы тиіс» деген түйін жасалады [4, 8]. Бұл қағида қазақ әдебиеті пәніне айрықша сай келеді. Өйткені әдебиет сабағында тақырыпты хабарлау жеткіліксіз; мұғалім көркем мәтінді эмоционалдық, тарихи, идеялық және тілдік қабаттарымен ашады. Сондықтан ChatGPT-ті сабақтың толық авторы емес, мұғалімнің жұмысын жеделдететін көмекші редактор, жоспарлаушы, нобай жасаушы ретінде қарастырған дұрыс. Ол, мысалы, «Қыз Жібек» жыры бойынша Блум таксономиясына сай сұрақтар ұсына алады, бірақ сол сұрақтардың көркемдік салмағын, жас ерекшелігіне сәйкестігін, ұлттық мәдениетке қатысын педагог анықтайды.

З.Е. Сүлейменованың «The Use of Chat GPT in Educational Process» атты еңбегінде ChatGPT студенттің дербес жұмысында кері байланыс бере алатыны, тілдік дағдыларды дамытуға және мұғалімнің сабақ жоспарын құруына көмектесе алатыны атап көрсетіледі [5, 88]. Бұл нәтиже қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі үшін практикалық тұрғыдан құнды. Әсіресе уақыт тапшылығы жағдайында ChatGPT тапсырма нұсқаларын әртүрлі деңгейде ұсыну, мазмұндама немесе эссе үшін бағалау критерийлерінің бастапқы үлгісін жасау, тақырыпқа қатысты сөздік жұмысын әзірлеу сияқты

жұмыстарды жылдамдатады. Алайда дәл осы тұста қауіп те бар: егер оқушы шығарманы өзі оқымай, дайын мінездеме не дайын талдау алуға үйренсе, онда әдеби пәннің ең басты нәтижесі – дербес оқырмандық ойлау әлсірейді. Сондықтан бұл құрал мұғалімнің бақылауымен ғана тиімді.

Джероми Уэйлен, Уильям Груб, Чэньян Сюй және Торри Трасттың «K-12 Educators' Reactions and Responses to ChatGPT and GenAI During the 2022–2023 School Year» зерттеуі мектеп мұғалімдерінің генеративті жасанды интеллектке реакциясы біркелкі емес екенін, бірақ көп жағдайда олар оны не сақтықпен қабылдайтынын, не оны кәсіби тұрғыдан бейімдеуге тырысатынын көрсетеді [6, 125]. Бұл дерек қазақ әдебиеті мұғаліміне қатысты негізгі қорытындыны күшейтеді: мәселе ChatGPT-тің бар не жоқ болуында емес, оны қандай әдістемелік мәдениетпен қолдануда. Егер мұғалім оны дайын шығарма жаздыруға жол ашатын құралға айналдырса, ол кедергі болады. Ал егер оны салыстырмалы сұрақ құрастыруға, мәтінге дейінгі қызығушылық оятуға, мәтіннен кейінгі пікірталасқа дайындық жасауға және саралап оқытуға пайдаланса, ол шынайы көмекшіге айналады.

Талқылау

Жүргізілген талдау ChatGPT-тің қазақ әдебиеті мұғалімі үшін біржақты бағаланбайтын құрал екенін көрсетеді. Оның көмекші ретіндегі артықшылығы ең алдымен уақыт үнемдеуде байқалады. Мұғалім қысқа мерзімде сабақ мақсатын бірнеше нұсқада қалыптастырып, тапсырманы деңгейлеп, мәтін алдындағы қызықтыру сұрақтарын, мәтіннен кейінгі рефлексия үлгілерін және бағалау дескрипторларын жылдам әзірлей алады. Бұл әсіресе оқу жүктемесі көп, құжаттық және әдістемелік талаптары жоғары мектеп жағдайында маңызды. Сонымен бірге қазақ әдебиеті пәнінің табиғаты ChatGPT-ке толық сеніп тапсыруға келмейді. Әдеби мәтіндегі астар, ұлттық реңк, көркемдік деталь, мәтінаралық байланыс, поэтикалық ишара, авторлық үн және тарихи сана сияқты күрделі қабаттар алгоритм ұсынған жалпы мазмұнмен шектелсе, сабақтың сапасы төмендейді. Мысалы, ChatGPT «Абай жолын» қысқаша мазмұндап бере алады, бірақ романның рухани-философиялық тереңдігін, дәуірлік тартысын, тұлғалық қалыптасу драмасын оқушы санасына әсерлі жеткізетін – мұғалімнің өзі. Демек, әдебиет сабағында бұл жүйе мәтінді алмастырушы емес, мәтінге апаратын аралық құрал болуға тиіс.

Практикалық тұрғыдан алғанда, ChatGPT-ті қазақ әдебиеті сабағында үш негізгі бағытта орынды қолдануға болады. Біріншісі – сабаққа дайындық кезеңі. Мұғалім белгілі бір шығармаға байланысты сұрақтар банкін, талдау тапсырмаларын, эссе тақырыптарын және пікірталасқа арналған проблемалық сұрақтарды бастапқы нобай ретінде тез құрастыра алады. Мысалы, «Абай жолы» романы бойынша ChatGPT-тен кейіпкер бейнесін ашатын 10 сұрақ, Абай мен Құнанбай арасындағы тартысты салыстыруға арналған кесте, немесе «Абайдың рухани қалыптасуы» тақырыбында шағын жазылым

тапсырмасын ұсынуды сұрауға болады. Сол сияқты «Қыз Жібек» жырына байланысты «Жібек бейнесі неге ұлттық эстетиканың көрінісі саналады?» деген сияқты ашық сұрақтар дайындауға мүмкіндік бар. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдейді, бірақ ұсынылған материалды сол күйінде алмай, сынып деңгейіне, тақырып мақсатына және ұлттық мазмұнға сай қайта өңдеу қажет.

Екіншісі – саралап оқыту. ChatGPT бір мәтінге әртүрлі күрделілік деңгейіндегі тапсырмалар ұсына алады. Мысалы, «Көксерек» әңгімесін әлсіз оқушыға мазмұнды ретімен әңгімелеу, негізгі кейіпкерлерді атау, оқиға орнын сипаттау түрінде жеңілдетіп беруге болады. Ал қабілеті жоғары оқушыға Құрмаш пен Көксерек арасындағы қарым-қатынасты символдық тұрғыдан талдау, табиғат пен адам қайшылығын интерпретациялау, немесе шығарма идеясын қазіргі экологиялық мәселелермен байланыстыру сияқты күрделі тапсырмалар дайындауға болады. Мұндай тәсіл әр оқушының деңгейіне сай жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Үшіншісі – мұғалімнің кәсіби рефлексиясы мен сабақ үлгісін жетілдіру. ChatGPT арқылы бір сабақты бірнеше формада қайта ойластыруға болады: дәстүрлі талдау сабағы, дебат сабағы, рөлдік ойын, шығармашылық жазылым немесе жобалық жұмыс түрінде. Мысалы, «Менің атым Қожа» шығармасын жай мазмұндау орнына «Қожаға қазіргі мектепте қандай кеңес берер едің?» деген рефлексиялық тапсырма не сот сабағы форматындағы жұмыс ұсынуға болады. Алайда қай жағдайда да мәтіннің көркемдік табиғатын, ұлттық дүниетанымды, тарихи астарды және академиялық адалдық талаптарын сақтау міндеті толықтай мұғалімнің кәсіби жауапкершілігінде қалады.

ҚОРЫТЫНДЫ

ChatGPT қазақ әдебиеті мұғаліміне не толық көмекші, не толық кедергі деген қарапайым екіұдайлықпен бағаланбайды. Оның шынайы қызметі мұғалімнің әдістемелік ұстанымына байланысты анықталады. Дұрыс қолданылған жағдайда ChatGPT сабақ жоспарлауды жеделдетеді, тапсырманы саралауға көмектеседі, кері байланысты жеңілдетеді және мұғалімнің уақыттық ресурсын үнемдейді. Дұрыс қолданылмаған жағдайда ол дайын мәтінге тәуелділік туғызып, әдеби талдауды үстірттендіріп, оқушының дербес ойлауын әлсіретуі мүмкін. Сондықтан қазақ әдебиеті пәнінде ChatGPT-ті қолданудың тиімді формуласы мынаған саяды: технология – көмекші, мұғалім – жетекші, мәтін – орталық нысан, ал оқушының дербес интерпретациясы – басты нәтиже. Әдеби білімнің өзегі дайын жауапта емес, мағынаны іздеуде жатқандықтан, ChatGPT бұл ізденісті ауыстырмауы керек, тек соған дайындық пен қолдау құралы ретінде қызмет етуі тиіс. Осындай жағдайда ғана ол кедергі емес, заманауи қазақ әдебиеті мұғалімінің саналы цифрлық серіктесіне айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ali D., Fatemi Y., Boskabadi E., Nikfar M., Ugwuoke J., Ali H. *ChatGPT in Teaching and Learning: A Systematic Review // Education Sciences*. 2024. Vol. 14, No. 6. Article 643. DOI: 10.3390/educsci14060643.
2. ElSary A. *An Investigation of Teachers' Perceptions of Using ChatGPT as a Supporting Tool for Teaching and Learning in the Digital Era // Journal of Computer Assisted Learning*. 2024. Vol. 40, No. 3. P. 931-945. DOI: 10.1111/jcal.12926.
3. Қабылғазина Қ., Жақсылықбаева Р., Иманғалиев Б. *ChatGPT жасанды интеллект қосымшасын білім беру жүйесінде пайдаланудың мүмкіндіктері // Хабаршы. Журналистика сериясы*. 2025. № 1(75). Б. 74-84. DOI: 10.26577/HJ202575107.
4. Nurgaliyeva A. *The Process of Lesson Planning Using Generative Artificial Intelligence: A Study Based on the TRACK Model and UNESCO's Competency Framework // International Journal of Educational Development*. 2025. Vol. 2, No. 2. DOI: 10.64745/ijed.v2i2.9.
5. Suleimenova Z.E. *The Use of Chat GPT in Educational Process // Journal of Educational Sciences*. 2024. No. 4(81). DOI: 10.26577/JES2024v81.i4.8.
6. Whalen J., Grube W., Xu C., Trust T. *K-12 Educators' Reactions and Responses to ChatGPT and GenAI During the 2022-2023 School Year // TechTrends*. 2024. Vol. 69, No. 1. P. 125-137. DOI: 10.1007/s11528-024-01028-y.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.